

МИЛАН МИЦИЋ

ЧУДО У БАНАТУ

1.

Била је то година 1919.

Одјекивало је, те јесени, стотине звукова из људске душе, што је можда личило на збрку у кретању одјека, а не један или два звука као пре великог европског рата.

2.

„Говњиво је доба и једино му одолевају несити”, проговорио је у кафани *Локомойџива* код железничке станице у Великом Бечкерек у четири сата ујутру 3. септембра 1919. године Шандор Полак бивши банкарски чиновник Алтруистичке банке из Будимпеште, а сада кријумчар дувана, злата, угља, сапуна, перја, уља, коња и свиленог дамског веша.

И сваке друге робе која је недостајала у Банату на линији демаркације две војске.

3.

Нова банатска граница, тих месеци, банатском свету изгледала је невидљива, али ноћу кретала се, ипак, у врло суманутим шумовима.

Снови тамошњих жандарма, бележника, цариника, крчмара, железничара, официра и тајних редарственика били су облепљени звуковима.

Људи, узнемирени од бучних снова, будили су се под дуњама од гушчијег перја, обневидели од блуда и дудоваче, са страхом

у којој ће се држави пробудити и којим ће од банатских језика тих дана проговорити.

4.

Банат је и пре овог смутног и подругљивог времена био необично место за живот.

Са тугом као перјем на себи и кикотавим смехом гушћим од живота.

„Никада није био вичан да буде честит, али ко би га мало боље упознао, видео би у њему битке свитаца”, меланхолично је о Банату говорио истог дана, 3. септембра 1919. године у четири сата ујутру на имању *Курјачки* код Румунске Кече поета Ханс Циглер, боравећи као гост Лајоша Делиманића бившег жупана Торонталске жупаније, интернираног од нових југословенских власти на удаљени мајур.

Моћну мисао млади песник изрекао је у доба када је над Банатом, попут разбојника, пуцала зора, док су плесала изношена жупанова одела у пријемном салону и када је огромни лустер, купљен 1907. године у Пешти, шетао одважно пред очима песника и бившег великог жупана.

„Боже!”, помислио је Ханс Циглер.

„Да ли се покреће вино у нама или сањамо сан у којем далеко у времену осећамо како подрхтава земља!”

5.

Према дојави коју је примио жандармеријски капетан прве класе Прока Јакшић у ноћи 26-27. јула 1919. године, са химном цврчака у трави и малим нередом на небу, ка дворцу Карачоњија у Банлаку, кренуло је тихо, са нежним жамором људи, око три стотине запрежних кола.

Циљ каравана била је евакуација покретних добара из пометутог дворца ка простору Зичифалве јер су Банлак и дворац поред њега најновијим разграничењем припали Румунији. На том путу, среског начелника среза банчлачког Душана Думића, као моћна стража, пратило је шеснаест жандарма и војника.

Две претходне ноћи начелник Думић лежао је потрбушке и размишљао, дишући унапред, како да надмудри дворског кључара, управника дворца, присутне жандарме и сељаке одушевљене ноћним походом и како да сачува истовремено част државе, људске животе и покретна добра.

(Срески начелник Думић залупио је оштро на врата дворца; бесно су изнутра залајали пси; запекушио му је зрикавац тихо на ухо непознату мелодију; пет звезда те ноћи окачило се на небо.)

Тачно у четири сата ујутру 27. јула 1919. године, присутни сељаци кренули су да евакуишу (у себе) вино и шампањац из дворског подрума.

(Један од њих пио је из чизме, други из опанка, неки, опет, из шешира или војничке капе.)

Два сата потом, дошло је, по речима жандармеријског наредника Пере Бекташевића, „до блиског контакта и брезобразлука сваке врсте” између придошлих сељака и женске послуге у дворцу, што је отежало добро смишљен план евакуације добара у суседну државу.

Наредних година, срески начелник Думић постао је предмет, по овом случају, брижљиве и дуге полицијске истраге у којој је учествовало више полицијских детектива.

У тих неколико година срески начелник раширио се попут ормана од ораховине јер хватала га је силна глад када би брижљиво узнемирен силазио у безизлаз.

6.

Тајни редар Торонталско-гамишке жупаније Рада Илијин, човек који је бријао лице и сукао бркове, и имао ситан младеж иза левог уха, трудио се да уђе у траг кријумчарској банди Шандора Полака противдржавној организацији која је деловала између река Тисе, Мориша, Дунава и Черне.

Димови банде кријумчара Полака водили су равничарским Банатом:

- ка групи из села Соке што је крала кожне фотеле са племићким грбовима;
- према људима из Ченеја који су разносили огледала разних облика са обе стране демаркационе линије;
- ка банди из итебејског среза што је одводила са грофовских мајура пунокрвне енглеске пастуве са завесама са везеним златом на њима;
- према групи из Жомбоља која је трговала каруцама и банди из Кларије што је шверцовала искључиво загасито плаво посуђе.

7.

У Зичифалви, у хотелу Јохана Јоста, 5. октобра 1919. године одсео је непознати гост. Дошао је из правца Великог Бечкерека и сишао низ степенице воза, гласно ударајући лакованом чизмом о

шину. Незвани гост подсећао је на човека који је пристао на несаницу нелагодно изнајмљујући сопствени организам времену који је у Банат доспео на крилу непознатог ветра.

По мишљењу искусног крчмара Јохана Јоста, гост је могао бити пробисвет којег је донело незгодно време: агент свргнутог Карла Хабзбуршког, шпујун мађарске владе из Сегедина, букурешки *генди*, добро опскрбљен златом за потребе румунске пропаганде, протерани амерички анархиста, али најпре бољшевички агитатор непознате нације, стручњак за експлозив, обучен на тајним курсевима у Одеси или Харкову.

Гостионичар Јост поздравио је госта поздравом на четири банатска језика, која су се неспретно сплели, у ваздуху, и од њега добио отпоздрав, такође на сва четири језика, али тако да се размрси свака реч и нежно падне гостионичару у ухо.

Незнанац је на крају ипак проговорио на немачком, јер је закључио да је Јохан Јост прави Немац.

„Често се у Банату воде битке свитаца”, изговорио је незнанац чудну реченицу и представио се као књижевник Ханс Циглер.

„Овде ћу преноћити”, напоменуо је. „Сутра ће по мене послати жут фијакер са платненим кровом управитељ мајура Балат барона Ернеста Данијела Бруно Шил.”

8.

Рада Илијин, тајни редар Торонталске жупаније, седео је налакћен на грубо скплепани багремов астал у бечкеречкој кафани *Милош Обилић*.”

„Све вести морају да одстоје, одлеже и смире се и тако добију прилику да постану истина”, мислио је. „Тако и ове о банди Шандора Полака.”

Ипак, волео је да их чује, нарочито овде у *Обилићу* кад пре јутро утихну бећарци а речи добију развијен смисао за рађање или убијање истине.

„Све што људи смисле, то су њихове жеље”, размишљао је слушајући у цик зоре разговор за суседним столом. Лица која су седела за њим плела су причу о Шандору Полаку и злату којег је износио из државе преко линије демаркације ка Темишвару или Карансебешу. У аутомобилу марке „шнајдер”, украденом у преврату у јесен 1918. године од бечкеречког богаташа Мише Берберског, превозио је Шандор преко бајате банатске магле и замишљене банатске границе бечке глумице и пештанске певачице и понеког банатског залудника, све окићене златом јер, како је тврдио добровољац српске војске Сава Табачки, „злато да би живело, мора да

борави на људском телу бар мало и мора да га ишиба љути и незасити банатски ветар.”

„Оно нас оставља увек сиромашним”, тврдио је замишљено Табачки, сучући од дувана пожутеле бркове и милујући храпавим дланом бразготину на лицу задобијену од бугарског бајонета на Сивој стени два дана после добровољачког освајања Кајмакчалана 1916. године.

9.

Линијом демаркације од Темишвара до Вршца ширио се потмули, непознати звук. Извор му нико није знао иако су југословенска и румунска тајна служба трагале за њим. Зачињао се у цик зоре, када би око видело дубоко унутра, а ширило би се на сенци несањаног људског сна.

У тешкој и непрозирној банатској магли звук би остајао, таложио се и одјекивао попут циновског оркестра или великог звона.

10.

Лајош Делиманић, бивши жупан Торонталске жупаније, у свом изгнанству на мајуру *Курјачки* у Кечи сведочио је како нова банатска граница пролази баштама и дели купус од притки са парадајзом, а бунар оставља у једној, а жеђ у другој држави.

(И како се трајно разилазе кокошка и јаје.)

Пијући вино на трему ловачког каштела на мајуру, ишчекивао је са стрепњом дан када ће граница допрети до његовог дворца и у подруму попити све вино. Зато се недељама није трезнио; наручивао је да му из Темишвара допреме чувене темишварске курве, познате по томе што спорије шире љубав, али дуже човека држе радосним. Осећајући да се граница помера ка његовом подруму, окретао им је ноћу своју осетљиву, небеску страну.

Да по њој саде трипер и свице.

11.

Путујуће позориште *Ружичка* допутовало је у Зичифалву 15. октобра 1919. године возом из Великог Бечкереча.

Воз се пробијао маглом што отвара ране.

Погледи уметника, а било их је троје, урањали су у маглу која је била складиште скулптура: поподнева без сенки, ужурбаних, треперавих игала, камених дечјих лица, птица и животиња што, не дотичу тло.

12.

Брижитка Телеки, оперска певачица из Пеште, осећала је споро клацкање воза у широким куковима. Путовање Банатом и тим чудним уганутим временом, и маглом са вишком облика и звукова било је дуго. Предуго.

Брижитка Телеки дисала је усамљено у полупразном вагону.

Испред ње седела је на дрвеном седишту вагона Јармила Каминска, глумица из Кракова.

Поглед јој је пао на њен црни потиљак и на димове које је испуштала из плућа. Могао је то бити дим цигарете, дим магле која је улазила у вагон или дим ко зна још чега. Нису се дуго познавале; у Сегедину у хотелу *Тиса* нашао их је и спојио жонглер из Брна Јан Ружичка. Постали су путујуће позориште са репертоаром кратких ласцивних комада са певањем и шалјивом поштом. Насмешила се крајичком усана.

Знала је: Јану Ружички леви тестис био је нешто топлији и нежнији од десног.

13.

После наступа у хотелу Јохана Јоста у Зичифалви, Јану Ружички пришао је непознати господин. Његово насмешено, дебело лице, ружичасто попут банатског вина, пришло му је са десне стране тела. Упркос замашној дебљини незнанца, Ружички се учинио као подлац лаких ногу који зна од живота шта хоће. Поменутом господину цилиндар је хитро сишао са главе и он се уз наклон представио: „Бруно Шил! Управитељ имања Балат барона Ернеста Данијела. Имате позив од господина барона да представу дате на његовом мајуру. За новац не брините. Барон има неупућену честитост и наградиће вас у злату више него што сте добили вечерас и више него што вероватно заслужујете!”

14.

Није то била обична представа на коју је Брижитка већ била навикла. Прво је по њих, после проспаване ноћи у хотелу Јохана Јобста, дошао фијакер са платененим кровом. Магла је била већа него претходног дана, коњи упрегнути у фијакер ходали су хладним кораком, кочијаш је носио беле рукавице, трагови у магли представљали су ране, путовао је фијакер мутном празнином, троје путника у њему изговарало је речи без костију; кочијаш је звиждао мелодију која му је шапутана из магле.

Брижитка је осећала да фијакер застаје у магли; кочијаш је куповао у њој обмане и сумануте шумове.

Или се претрашеној оперској певачици то само чинило.

15.

Мајур је био сабласно празан. Ушли су у салон, отресајући маглу са капута, а она је нахрупила за њима и дебелом управитељу имања требало је петнаест минута да је истера.

16.

Еlegantни господин, са црним брковима и крупним зажареним очима пољубио јој је руку и рекао: „У Банату на сваком кораку трају битке свитаца. Ко ће победити, још се не зна.” Додао је: „Добро дошли!”

Бруно Шил пред приспеле госте поставио је врели пунч и ракију да се загреју. Потом су сви сложено јели паштету од фазана на тек испеченом хлебу, супу од морке и кобасице од мангулице спремљене на зечјем лоју.

17.

Само два гледаоца присуствовала су представи: управитељ мајура Шил и тајанствени барон Данијел. Јармила Камински, одушевљена атмосфером, глумила је као никада у каријери; управо тако силно да је на њој умирала блуза. Брижитка је певала гласове са вишком звукова, а Ружичка се кретао сценом са малом збрком у себи, али то два господина нису примећивала. Магла је насрнула на прозоре и врата, притискала их и барон Данијел и Бруно Шил више су пратили њу него представу.

Аплауз који је дошао ка уметницима био је више него снажан. „Господо!”, обратио им се барон Данијел. „Ваша представа била је истинско голо слушање и то схватите као комплимент. Дивим вам се, искрено речено, Бруно вам се диви, магла вам се диви! Имали сте, вечерас необичан поступак треперења, променили сте ми током представе у два наврата сокове у телу и ред је да вас наградим.

„Бруно”, повикао је барон. „Донеси ковчежић!”

„Господо, ово злато заслужено вам припада. Уз услов: оно мора преноћити на вашим телима. Ујутру ће доћи аутомобил по вас и пребацити вас у Темишвар!”

18.

Жандармеријски наредник Пера Бекташевић 17. октобра 1919. године негде око подне зауставио је, по најгушћој од свих виђених магли, у којој се јасно чуо врисак времена, на атарском путу између мајура Балат и демаркационе линије југословенске и румунске војске аутомобил марке шнајдер са четири особе. Сва четири заустављена лица, две жене и два мушкарца, била су лица која ћуте. Све четворо цивила на његов позив изашло је из аутомобила и стало у линију уз јарак поред пута. На све четири особе жандармеријски наредник видео је јасно знакове хлађења душе.

Наредник Бекташевић кренуо је ка аутомобилу да прегледа пртљажник и окренуо леђа осумњиченима. По његовом признању у жандармеријској станици у Зичифалви, тридесет до педесет секунди лица су била ван његовог погледа и контроле. Када се окренуо ка њима, никога није било. У ваздуху, на местима на којима су стајали остале су фигуре. Наредник Бекташевић, по записнику у жандармеријској станици, осетио је да га обавијају тајанствене силе, мноштво звукова слило му се у главу и остао је закован поред напуштеног аутомобила добрих четрдесет минута.

19.

Жандармеријски наредник Роман Марческу на путу у близини села Банлак зауставио је аутомобил марке „шнајдер” са четири особе. Према правилима службе, извео је лица из аутомобила и поставио их у ред поред јарка, по најгушћој од свих магли. Када се окренуо од аутомобила ка њима, после двадесетак секунди, није их било. Остале су њихове фигуре у ваздуху са рупама и ранама што су у времену сијале.

„Боже! У Банату још увек трају ратови свитаца”, помислио је наредник Марческу.

20.

Два жандармеријска наредника пила су три дана и три ноћи (18–21. октобар 1919. године) у крчми Ђуре Божица у Великом Гају.

Све време пијанке нису проговарали ни речи само су се, повремено, шуњали једно другоме у силуету.